

נושא במוקד: האולפן המתקשב וההידודי (אינטר-אקטיווי) הפרויקט 'הוראה מרחוק': הנחלת העברית למורים לעברית בחמ"ע

רינה זסלבסקי ויבגני מריאנצ'יק

הסוכנות היהודית הקימה רשת אולפנים ענקית, הנשענת על מאות מורים מקומיים. חלק מן המורים האלה למדו עברית בכוחות עצמם מן ההתחלה ממש. הפרויקט 'הוראת עברית מרחוק' נועד לקדם את המורים לעברית בערי השדה לרמות שליטה מתקדמות, תוך התבססות על תקשורת באמצעות דואר האלקטרוני וגם על אמצעים 'מיושנים' יותר כגון הפקס והדואר הרגיל.

הוראת העברית בבית המועצות: ממחותרת לרשת פורמלית

כידוע, מציינים בימים אלו ארבעים שנה להתעוררות הלאומית של יהודי ברית המועצות ולמאבקם על זכות העלייה לישראל. אחד הסמלים המובהקים של התעוררות זו הוא המערכת של הוראת השפה העברית שנבנתה למרות ההתנגדות של השלטונות הסובייטיים ולעתים גם בתנאי מחתרת. כבר בראשיתה כללה מערכת זו, בין השאר, מערך של הכשרת מורים, לשם הגברת שליטתם של המורים בשפה וחיזוק שיטות ההוראה שלהם (עניין זה ראוי למאמר נפרד).

מאז נפילתו של 'מסך הברזל', התפרקות ברית המועצות ועלייתם של רוב המורים לעברית לישראל חדלה המערכת להתקיים, ולחלל הריק שנוצר נכנסו ארגונים יהודיים בין-לאומיים (כגון לשכת הקשר, הסוכנות היהודית לא"י, הג'וינט). אלה הקימו מערכות חדשות שהיו קשורות גם לתחום הוראת העברית.

כך, למשל, הסוכנות היהודית הקימה רשת אולפנים ענקית: מקמצ'טקה במזרח הרחוק ועד המדינות הבלטיות במערב, ממורמנסק בצפון ועד סמרקנד בדרום. מתחילת שנות התשעים נשענה מערכת זו על מאות מורים מקומיים. מורים אלה היו עוברים סמינרי הכשרה רבים גם בחמ"ע וגם בישראל. הסמינרים אפשרו להם להתקדם בשפה במידת האפשר בתנאים של אז, ולעתים אף לרכוש את השפה העברית מן ההתחלה - כל זה לשם הכנסתם המיידית למעגל ההוראה. יש לציין

* רינה זסלבסקי היא מנהלת האגף לשפה ולזהות, החטיבה לחינוך בחמ"ע, המחלקת לחינוך יהודי-ציוני, הסוכנות היהודית לא"י.

ד"ר יבגני מריאנצ'יק הוא מנהל המרכז הרב אזורי להוראת הלשון העברית וראש החוג ללשון העברית, האקדמיה הממלכתית ע"ש הרמב"ם (מוסקווא).

כי תופעה זו התרחשה על רקע התחלופה המהירה של המורים והתלמידים, בשל תהליכי העלייה המואצים בתחילת שנות התשעים.

המערכת כיום: שפה כתרבות וכביטוי לזהות יהודית

מאז תחילת המאה ה-21 תפקידו של מערך האולפנים הולך ומשתנה. עם שינוי המצב הסוציו-אקונומי במדינות חמ"ע הואטו תהליכי העלייה. בעקבות זאת, האולפן הופך פחות לכלי לרכישת השפה לקראת העלייה ויותר למרכז המכוון להתחברות המחודשת אל עם ישראל, למורשתו ולעתידי - על ידי הקניית השפה העברית והאוריינות ה'יהודית' הבסיסית.

כרגע מערכת האולפנים פועלת בכ-200 ערים בהיקפים שונים - החל בכיתה יחידה בעיר שדה מרוחקת וכלה באולפנים גדולים בערים מרכזיות. אורך הלימודים הממוצע באולפן - כשנה, אך המערכת מעודדת גם לימודים מתקדמים, מתוך ראיית העברית כציר מרכזי של הפעילות החינוכית בכללותה.

ובכן, התפיסה החינוכית של האולפן היום היא 'שפה כתרבות'. תפיסה זו מתייחסת אל העברית כתרבות בעצם הסמנטיקה והתחביר שלה, לצד הכרה בצורך בהקניית מיומנויות תקשורתיות יום-יומיות.

עברית מרחוק - למורים רחוקים

במצב שנוצר, המערכת זקוקה לסגל מורים הרבה יותר יציב ומקצועי (יש צורך ב-270 מורים), ולשם כך היה עלינו לבנות מערך הכשרות מקצועיות, בעוד הצמצום התקציבי המתמיד מכרסם באפשרויות. האתגר שעמד בפנינו היה יצירת מסגרת לימודית למורים הפזורים בברית המועצות לשעבר ושלעתים הם דוברי העברית היחידים במקום יישובם. לשם כך פותח הפרויקט 'הוראת העברית מרחוק', ואלה מטרתיו:

1. לקדם את רמת הידע של מורים לעברית (הפזורים מבחינה גאוגרפית בכל רחבי ברית המועצות לשעבר) במערכת האולפנים ובמערכות נוספות.
2. להביא את רוב המורים לרמות שליטה מתקדמות בשפה (ה' ו' על פי הרמות המקובלות ביחידה להוראת עברית כשפה שנייה באוניברסיטה העברית בירושלים).

בשלב תכנון הפרויקט, שאפנו לספק לכל אחד ממורי הסוכנות היהודית אפשרות להצטרף אליו ולשפר את ידע השפה. היה ברור כי הפרויקט לא יניב פרות משמעותיים אלא אם כן יהיה עקבי, רצוף והמשכי, משמע שכל הנוטל בו חלק יצטרך לקבל חומר חדש מדי שבוע ולהתקדם על בסיס זה.

בעבר, הגשמת רעיון פשוט זה נתקלה במכשולים טכניים מגוונים (כגון: היעדר מחשבים אצל רוב המורים, איטיותם של קווי האינטרנט), שמנעו אפשרות לספק חומר חדש לכל הלומדים מרחוק באמצעות דואר אלקטרוני.*

על אף כל המכשולים האלה, הוחלט לבצע את הפרויקט לפי תוכנית הלימודים של היחידה להוראת עברית באוניברסיטה העברית, תוך מודעות לכך שברוב האולפנים המצב הטכנולוגי דל.

* השימוש בדואר רגיל היה חסר טעם בגלל עבודתו האיטית ברוסיה, שהיא אי אפשר להניח שהמשלוח יגיע ליעדו בזמן סביר; יתר על כן - שהוא יתקבל בכלל. בשל כך נכשל כשנתיים קודם לתחילת הפרויקט המתואר ניסיונם של כמה מורים ידועים במוסקווה ללמד עברית באמצעות הדואר הרגיל.

הנחת יסוד זו הביאה אותנו לשילוב אמצעים באופן הנראה מוזר לכאורה. כך נקבע כי הלומדים יקבלו את החומר בדואר אלקטרוני באמצעות משרדי הסוכנות היהודית בערים שבהן מצויים משרדים אלו, החומר יודפס ויימסר לערי השדה (הערים הפריפריאליות) הסמוכות בכל הדרכים האפשריות (גם על ידי שליחים מזדמנים). לאחר קבלת המטלה הלומד אמור ללמוד את החומר, למלא בכתב יד את דפי התרגילים המודפסים ולהחזיר למנחה הכיתה באמצעות הפקס המשרדי או, במקרה הטוב - סרוקים בדואר אלקטרוני. עם קבלת העבודה של הלומד ובדיקתה, המנחה צריך להחזיר אותה מתוקנת לבעליה - שוב בדואר אלקטרוני.

כאמור, החומר נשען על התוכנית של האוניברסיטה העברית בירושלים, המיועדת לסטודנטים מחו"ל, אך לצד הטקסטים והתרגילים ניתנים הסברים מפורשים ומפורטים בשפת האם של הלומדים. הסברים אלו מהווים מעין תחליף לעבודת המורה בכיתה רגילה ומתייחסים גם לכללי הדקדוק, גם להצטרפויות המילים (קולוקציות) וגם לדרכים המועדפות להפנמת החומר. באשר לתרגילים המגוונים, מטרתם העיקרית היא לתרגל את כל המיומנויות האפשריות. במטלה השבועית כלולים כמובן גם נושאים לחיבור.

מימוש הפרויקט ובעיותיו

בשלב הניסיוני פתחנו שתי כיתות בלבד - ברמות ג' וד', ולאחר כחודשיים נוספה אליהן גם הכיתה השלישית - ברמה ה'. בתור מנחות עבדו מורות האקדמיה המוסקוואית.* עזר להן רכז הפרויקט, אחד המורים הוותיקים במוסקווה ומרצה בכיר באוניברסיטה.

הסתבר כי חלק לא-מבוטל מן המשתתפים אינם מסוגלים להתמיד ולבצע משימה חדשה מדי שבוע בשבוע. הללו העדיפו להאט את הקצב. לאחר התייעצויות הוחלט לשמור על קצב ההתקדמות ולהיצמד לתוכנית הראשונית. להחלטה זו היו כמה טעמים, והעיקרי בהם היה הרצון להשלים את התוכנית של כל רמה בתוך שנת לימוד אחת.** הפרישה הייתה משמעותית, אך בסופו של דבר, שיעורה לא עלה על 30%. לעומת זאת, יותר משני שלישים של הלומדים שהחלו בדרך ההתמקצעות השלימו את הקורס וביקשו לגשת למבחן הרמה.

הצלחת השלב הניסיוני סייעה לנו לקבל מימון נוסף מהקרן לחינוך יהודי בתפוצות על שם ל"א פינקוס. מימון זה אפשר לשתף בפרויקט גם מורים שקודם לכן נשארו מחוץ למסגרתו, כגון מורי בתי ספר יומיים, מורי בתי ספר של יום א' ואף מורים עצמאיים. הרחבת הפרויקט גרמה גם לפתוח כיתות ברמה ב' (כיוון שלעומת מורי האולפנים, רמתם של שאר המורים נמוכה יותר לפעמים) וגם ברמה ו' (למען המורים שרמתם עלתה בזכות הרמות הקודמות ואשר תבעו לאפשר להם ללמוד הלאה).

התוצאות: בארבע השנים האחרונות לביצוע הפרויקט השתתפו בו יותר מ-120 מורים בשנה. מורים אלה עובדים במוסדות השכלה שונים ברחבי ברית המועצות לשעבר, ורובם המכריע למדו היטב את החומר בכמה רמות. הדבר אפשר להם לעמוד במבחני השפה בהתאם לרמתם. בעקבות זאת עלו, להערכתנו, הידיעות הממוצעות של מורי האולפנים בשתי רמות, וכיום רשומים ללימודים ברמה ו' יותר מ-30 מורים.

לצד ההישגים נתגלו גם נקודות התורפה של הפרויקט. אופן ביצועו נועד בראש ובראשונה

* החוג ללשון העברית באקדמיה הממלכתית ע"ש הרמב"ם במוסקווה והחוג למדעי היהדות באוניברסיטת מוסקווה (במכון לחקר ארצות אסיה ואפריקה).

** למעדיפים להתקדם בקצב אטי יותר התאפשר להישאר בפרויקט ולקבל את המטלות לעבודה עצמית.

להקנות ללומדים את התשתית שחסרה להם, כלומר את מערכת הפועל, ידיעת התחביר, משקלי השם וכיוצא בזה. תשומת לבם של הלומדים הוסבה גם לפענוח הטקסטים ולהעשרת אוצר המילים, ומיומנויות אלו שופרו במידה ניכרת. לעומת זאת, התקדמות מועטה בלבד חלה בפיתוח מיומנות הכתיבה, במיוחד ברמות גבוהות. לא פותחה כלל מיומנות הדיבור שאותה אי אפשר לתרגל בהתכתבות אלא באמצעים טכנולוגיים מתקדמים הקיימים כבר בימינו. לכן אנחנו תולים

תקוות בהתפתחותם המהירה של אמצעים אלו, שנעשה בהם שימוש גובר במוסקווה ויותר ויותר גם ברחבי רוסיה כולה.

תחילה, התבסס הפרויקט על האמצעים הטכנולוגיים הדלים שהיו קיימים בשטח לפני ארבע שנים (אמצעים שתוארו לעיל), ולכן הוא נבנה כפרויקט א-סינכרוני. בשלב הנוכחי, עם פיתוח הטכנולוגיות המודרניות, אנו מעוניינים לעבור ל'פיילוט', שישלב את מיומנות הדיבור על ידי המרכיב הסינכרוני (לימודים ב'זמן אמת' באינטרנט). אנו מקווים שלאחר הצלחת שלב הניסוי, הפרויקט יהפוך למשולב וישען הן על הכלים הסינכרוניים והן על הכלים הא-סינכרוניים.